

SAKSBEHANDLER
Ingrid Melgård
Øystein Hagland
Kaare Stang

VÅR DATO
14.06.2022

postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

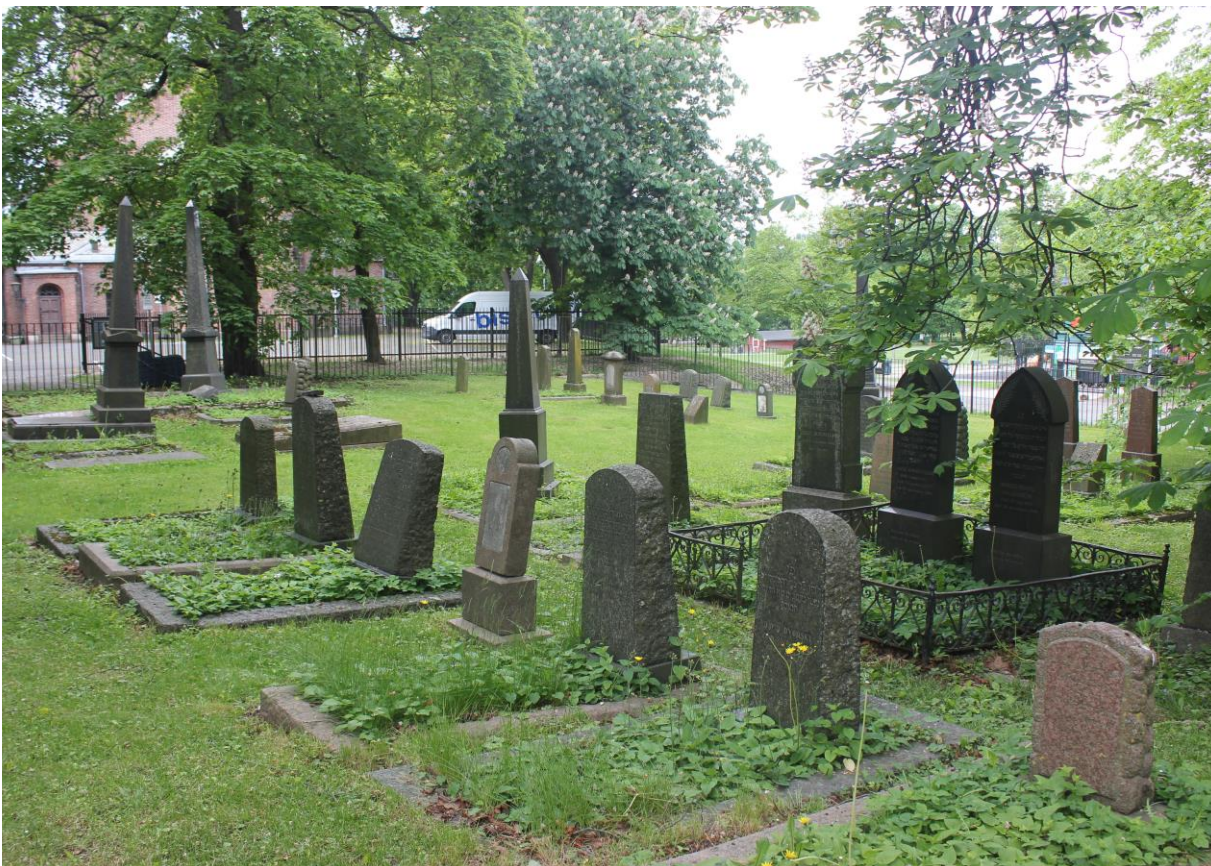
VÅR REF.
22/01519-4

DERES REF.

DERES DATO

Se mottakerliste

Sofienberg jødiske gravlund, Rathkes gate 20, gnr./bnr. 227/323 og 227/321, i Oslo kommune - forslag om fredning - Høring

Vi viser til tidligere utsendt melding om oppstart av frednings sak for Sofienberg jødiske gravlund datert 1. april 2022 som har vært på høring hos berørte parter og instanser. På grunnlag av dette sender Riksantikvaren følgende forslag om fredning til høring og offentlig ettersyn. Høringsfristen er 23. august 2022.

FORSLAG TIL VEDTAK:

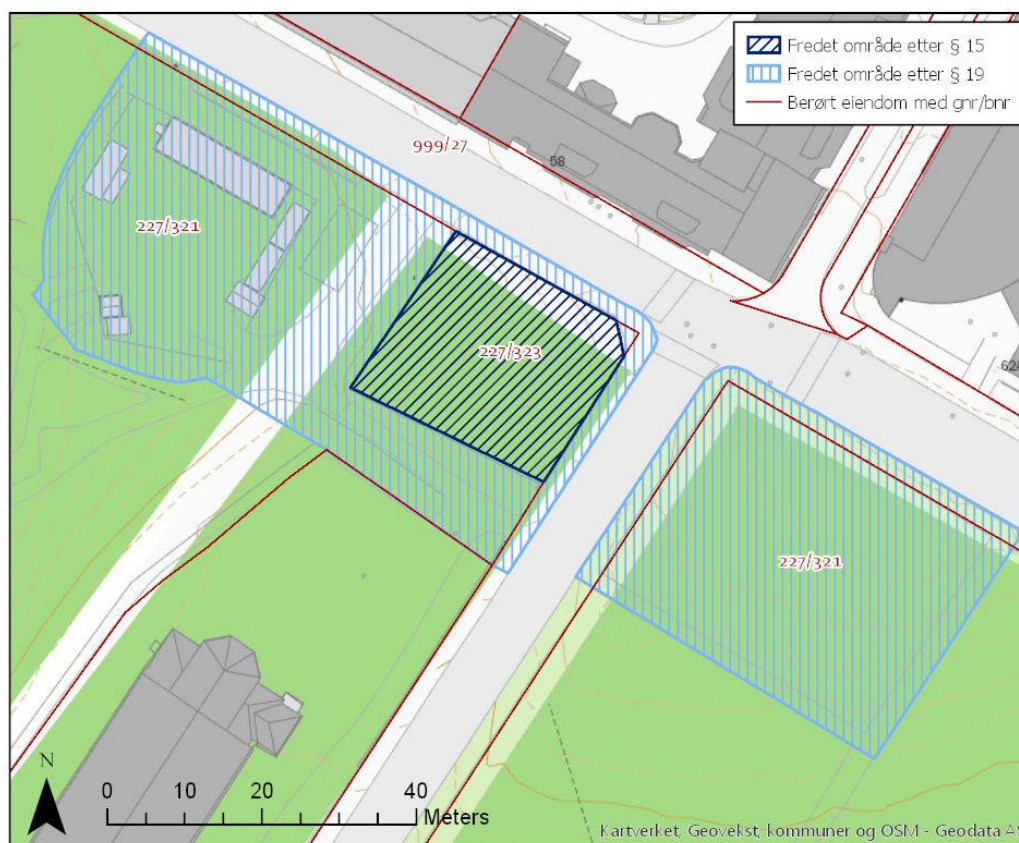
Med hjemmel i lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50 § 15 og § 19, foreslår Riksantikvaren å frede Sofienberg jødiske gravlund, AskeladdenID 166680, Rathkes gate 20, gnr./bnr. 227/323 og deler av 227/321 i Oslo kommune.

Omfanget av fredningen

Fredningen etter § 15 omfatter gravlundene, med gravminner og smijernsgjerde og -port. Fredningen omfatter også trevegetasjonen inne på gravlundene.

Fredningen omfatter ikke informasjonsskiltet eller lyktestolpene inne på gravlundene.

Fredningen etter § 19 omfatter området som er avmerket på kartet nedenfor. Fredningen av området vest for Rathkes gate avgrenses av fortauskantene mot Helgesens og Rathkes gate, langs gjerdet til kirken i sør og langs muren vest for gjenbruksstasjonen. Fredningen av området øst for Rathkes gate avgrenses av fortauskantene mot Helgesens og Rathkes gate og langs gangstiene i sør og øst.

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen er å bevare gravlundene med kulturhistorisk verdi som den første gravlund for den jødiske befolkningen i Norge.

Formålet er videre å ta vare på sporene etter gravlundens historiske utvikling.

Fredningen skal sikre gravlunden som grøntanlegg med gravminner, gjerdet og porten, og trevegetasjonen. Fredningen skal sikre den innbyrdes sammenhengen mellom de enkelte objekter og kulturhistoriske verdier som er knyttet til anlegget som helhet.

Formålet med fredningen av området rundt gravlunden er å sikre virkningen av gravlunden i miljøet. Områdefredningen skal sikre gravlundens verdighet og plassering i et parkmessig miljø.

Fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid.

Kulturminne fredet etter kulturminneloven § 15

1. Det er ikke tillatt å rive, skade eller flytte gravminnene, gjerdet eller porten. Det er videre ikke tillatt å fjerne trær eller opprinnelige og eldre installasjoner.
2. Det er ikke tillatt å gjøre tiltak i gravlunden som endrer anleggets karakter i vesentlig grad. Det er ikke tillatt å skifte ut materialer, forandre overflater eller utføre annet arbeid ut over vanlig vedlikehold eller skjøtsel på gravlunden, gravminnene eller gjerdet. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 4.
3. All skjøtsel, vedlikehold og istandsetting skal skje med arter, materialer og metoder som er i tråd med kulturminnets egenart og på en måte som ikke reduserer de kulturhistoriske verdiene.
4. Tilbakeføringer til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjoner kan tillates i særlige tilfeller under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter forhåndsdispensasjon fra kulturminne-myndigheten.
5. Når det blir nødvendig å fornye trær, skal samme type benyttes og plantes i samme punkt eller så nær som mulig. Trær som må felles på grunn av sykdom eller skade, skal erstattes med så store trær som mulig.
6. Det kan utarbeides en forvaltningsplan og skjøtelsesplan for området. Planen skal godkjennes av kulturminnemyndigheten. Forvaltningsplanen skal inneholde retningslinjer for bruk, vedlikehold og eventuell tilbakeføring. Planen må rulleres.

Område fredet etter kulturminneloven § 19

7. Innenfor det fredete området må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendringer som kan forandre området karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Dette gjelder alle former for planering, utfylling og andre landskapsinngrep, bebyggelse og anlegg, fjerning eller endring av strukturerende vegetasjonselementer og eldre konstruksjoner, etablering av parkeringsplass, oppsetting av gjerder, endring av beleg med mer.
8. Fredningen er ikke til hinder for ordinær drift og vedlikehold av fortau og annen infrastruktur. Ny infrastruktur som vann, avløp, elektrisitet etc. kan tillates etter godkjenning fra kulturminnemyndigheten.
9. Fredningen er ikke til hinder for skilting etter gjeldende skiltforskrift.

Følger av fredningen

Lovhenvisning

Når det gjelder behandlingen av fredete kulturminner og områder, vises det til kulturminneloven §§ 15a, 16, 17 og 18 og 19 og 21, samt ovennevnte fredningsbestemmelser.

Arbeider som krever tillatelse etter plan- og bygningsloven, må i tillegg forelegges kommunale myndigheter. Det gjøres oppmerksom på at tillatelser etter kulturminneloven må foreligge før arbeider i tråd med plan- og bygningsloven kan settes i verk.

Vedlikehold

Det er eier som har ansvar for det løpende vedlikeholdet av fredete kulturminner og skjøtsel av grøntanlegg. Arbeidene skal så langt som mulig skje i samsvar med opprinnelig utførelse, teknikk og materialbruk og for øvrig i samsvar med fredningsbestemmelsene.

For mer informasjon om forvaltning, vedlikehold og skjøtsel av fredete kulturminner og områder, vises det til Riksantikvarens informasjonsblader.

Dispensasjon

Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven §§ 15a og § 19 tredje ledd. Søknad om tillatelse skal sendes Byantikvaren i Oslo som avgjør om tiltaket kan iverksettes, evt. på visse vilkår. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold eller ordinær skjøtsel, skal Byantikvaren i Oslo likeledes kontaktes.

Økonomisk tilskudd

Det er anledning til å søke Byantikvaren i Oslo om tilskudd til vedlikehold og istandsettingsarbeider.

Dersom det etter § 15a blir gitt dispensasjon med vilkår som virker fordyrende på arbeidet, skal det gis helt eller delvis vederlag for utgiftsøkningen, jf. § 15a annet ledd.

Byantikvaren i Oslo kan gi opplysninger om frist for innsendelse av og krav til søknad.

Kort karakteristikk av kulturminnet

Den jødiske gravlunden i Rathkes gate 20 er den første jødiske gravlunden i Norge. Den ligger nord for Sofienberg kirke, og ble skilt ut fra tidligere Sofienberg gravlund til bruk som en jødisk gravlund i 1869. Gravlunden utgjør ca. 645 kvm, og ble kjøpt for private midler av noen av de første jødiske familiene som etablerte seg i Norge. Gravlunden ble tatt i bruk i 1885, og var i bruk fram til 1917, da den ble erstattet av en ny jødisk gravlund på Helsfyr.

Ifølge jødisk tradisjon, er jødiske graver evige og kan ikke fjernes. Gravene ble derfor ikke slettet da resten av Sofienberg gravlund ble omgjort til park på 1960-tallet. Det ligger 197 jødiske graver her. Tidligere lå det et gravkapell på stedet, men dette er revet. Det ble satt opp et smijernsgjerde i 1917 som erstattet et tidligere plankegjerde.

Inne på gravlunden står det i dag fire eldre trær som alle trolig ble plantet som del av trevegetasjonen til kirkegården. Det er tre almetrær og en hestekastanje.

For nærmere beskrivelse av kulturminnet vises det til vedlagt dokumentasjon. Fredningsdokumentasjon vil bli supplert før fredningen blir vedtatt.

Vurdering av kulturminnet. Begrunnelse for fredningsvedtaket.

Sofienberg jødiske gravlund har stor kulturhistorisk verdi som den første gravlunden for den jødiske befolkningen i Norge. Gravlunden er et av de aller første fysiske sporene vi kjenner til er bevart etter den tidlige jødiske innvandringen. Eiendommen utgjør dermed det eldste kjente kulturminnet som kan knyttes til denne befolkningsgruppen og det første ikke-kristne gravstedet i moderne tid. Gravlunden ble overdratt Det Mosaiske Trossamfund i forbindelse med opprettelsen i 1892 og var menighetens første eiendom.

Gravlunden er en viktig kilde til jødisk historie og tradisjon i Norge. Den er også sjelden som kulturminnetype. Gjennom bevaring av gravminner kommer vi nært slekter og enkeltmennesker som har levd før oss. Hvordan gravminnet er utformet, er også viktige kilder til jødisk gravskikk og til vår kunnskap om samtidens samfunn og tro. Samtidig gir de innsikt i og kunnskap om historiske demografiske forhold knyttet til ulike sosiale lag, kjønn og alder.

Gravlunden har stor opplevelsesverdi. Den ligger synlig i bybildet og er åpen og tilgjengelig for allmennheten. Det er et sted for kontemplasjon, og gravlunden med gravminnene har videre høy estetisk verdi.

Gravlunden vært i bruk i et kortere tidsrom. De fleste begravelsene ble utført i en periode på i overkant av 30 år, før man tok i bruk den nye jødiske gravlunden på Helsefyr. Gravlunden var i all hovedsak i bruk før andre verdenskrig, og er en mulig historisk kilde til familier som ble utslettet under holocaust.

I et byutviklingsperspektiv er gravlunden en kilde til forståelse av hvordan byutvidelsen av daværende Kristiania med tiden førte til at Sofienbergområdet endret karakter, fra å være byens omland, til å bli en stor kirkegård i utkanten av Kristiania by, og nå som friluftsområde og park i et bymiljø med høy befolkningstetthet. Slik representerer den jødiske gravlunden, som eneste bevarte gravmiljø nær Sofienberg kirke, historien til den store kirkegården som tidligere lå her. Trærne som står innenfor fredningsområdet var opprinnelig en del av beplantningen til kirkegården, der trerekker var plantet både i yttergrensen av kirkegården og i rutenett inne på kirkegården.

Ifølge den jødiske tradisjonen, er gravstedene evige og de kan ikke fjernes. Dette er blitt respektert, og den er fortsatt bevart, selv om den har gått ut av bruk for over hundre år siden. Selv om de jødiske gravene blir bevart uavhengig av en fredning etter kulturminneloven, vil et fredningsvedtak etter kulturminneloven understreke at gravlunden er et kulturminne med nasjonal verdi, og er av stor betydning for norsk historie og utvikling.

I Riksantikvarens fredningsstrategi for kulturminneforvaltningen er kulturminner etter våre nasjonale minoriteter, herunder den jødiske befolkningen, trukket fram som et prioritert tema. Graver og gravminner som arkeologiske kulturminner i etter-reformatork tid er også, sammen med grønntanlegg, prioriterte tema i strategien som har som mål en større bredde og bedre representasjon på fredningslisten.

Norge har ratifisert FARO-konvensjonen, som er Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter og Minoritetspråkpakten har ved det forpliktet seg til konvensjonene som legger rammene og grunnlaget for Norges arbeid med nasjonale minoriteter.

Tilstand og økonomiske konsekvenser av fredning

Det er ikke gjennomført en tilstandsvurdering for gravlunden. Det står ingen bygninger inne på selve gravlunden, og det finnes heller ikke vannposter der. Riksantikvaren er av eier gjort kjent med at det kan være et gjentakende problem med setningsskader på gravminnene. Gravminner

rettes opp ved behov. Noen gravminner er i dårligere forfatning, og utbedring/restaurering eller utskifting av disse må regnes med over tid. Flere av de liggende gravplatene er nærmest overgrodd, og burde hentes fram igjen. Gjerdet har noen skader som bør bedres. Tilstanden til trærne i gravlunden er ikke undersøkt.

Gravlunden har i hovedsak ikke vært i bruk siden 1917 og det antas derfor ikke å bli behov for utvidelser av gravlunden, eller andre større oppgraderinger som vil påvirke fredningsverdiene. Det anbefales at det utarbeides en forvaltningsplan/skjøtselsplan for å ivareta de kulturhistoriske verdiene.

Riksantikvaren vurderer at det ikke vil innebære vesentlige økonomiske merkostnader for staten å gjennomføre fredning av Sofienberg jødiske gravlund.

Riksantikvarens myndighet

Det følger av kulturminneloven § 15 jf. § 22 at departementet kan frede byggverk og anlegg, eller deler av dem, av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. Det følger videre av § 19 at departementet kan frede et område rundt et fredet kulturminne så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av kulturminnet i miljøet eller for å beskytte vitenskapelige interesser som knytter seg til det. Myndighet til å fatte vedtak om fredning er delegert fra Klima- og miljødepartementet til Riksantikvaren jf. forskrift 15. februar 2019 nr. 127 om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminneloven § 2 (4).

Lokalisering og eiendomsforhold. Reguleringsmessig status

Sofienberg jødiske gravlund ligger i krysset Helgesens gate/Rathkes gate, vis-à-vis Sofienberg kirke. Gravlunden på ca. 645 kvm ligger i Sofienbergparken.

Adressen til gravlunden, 227/323, er Rathkes gate 20. Det Mosaiske Trossamfund i Oslo er eier.

Områdefredningen berører deler av Sofienbergparken, 227/321. Eiendommen eies av Oslo kommune, med Eiendoms- og byfornyelsesetaten som kontaktinstans.

Reguleringsmessig status gravlunden, samt de delene av parken som inngår i områdefredningen:

I kommunedelplan for torg og møteplasser, KDP-17, vedtatt 22.04.2009 er området regulert til annen overordnet møteplass – eksisterende.

Arealet er regulert som friområde/park i reguleringsplanen S-2255, *reguleringsbestemmelser i tilknytning til endret reguleringsplan for Oslo sentrum og indre sone i Oslo kommune*, vedtatt av Miljøverndepartementet 28.07.1977.

Gravlunden og Sofienbergparken er begge oppført på Byantikvarens gule liste.

Forholdet til naturmangfoldloven

Når kulturmiljøforvaltningen fatter vedtak, skal det samtidig gjøres en vurdering av om dette har innvirkning på naturmangfoldet. Dette følger av lov 19. juni 2009 nr. 100 om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven). Lovens §§ 8-12 legges til grunn for vurderingen, jf. § 7.

Det er gjort søk i Artsdatabankens *Artskart* og Miljødirektoratets *Naturbase* for å fremskaffe nødvendig kunnskap for beslutningsgrunnlaget. Søket gjaldt sårbare og truede arter.

Det er i disse databasene ikke registrert sårbare eller truede arter i området som inngår i fredningen.

Riksantikvaren har i felt likevel observert at det står flere almetrær *Ulmus glabra* innenfor fredningsområdet. Arten er vurdert til status som sterkt truet for Norsk rødliste for arter 2021 som følge av nedgang i populasjonsstørrelsen. Tilbakegang i populasjonsstørrelsen hos alm har to hovedårsaker: (1) sykdom og (2) beiting/gnag av hjortedyr.

Bakgrunn for fredningen

I forbindelse med Riksantikvarens satsing på nasjonale minoriteters kulturminner, er et utvalg av kulturmiljøer etter den jødiske befolkningen i Norge valgt ut for fredning. Bakgrunnen for denne nasjonale satsingen er en kartlegging av fredete kulturminner i Norge fra 2011, der det ble avdekket at svært få kulturminner knyttet til nasjonale minoriteter var representert på fredningslisten. Som et ledd i fredningsstrategien skal Riksantikvaren løfte frem og få økt kunnskap om våre nasjonale minoriteters kulturminner og frede et utvalg av disse. Kulturminnene som velges ut til fredning skal være representative for jødisk liv og historie i Norge og bidra til å ivareta jødisk historie i en europeisk sammenheng. Arbeidet er forankret i de europeiske rammekonvensjonene om vern av nasjonale minoriteter av 1993, St. Meld 16 (2004-2005), Meld. St. 35 (2011-2012) og Meld. St 16 (2019-2020).

Dialog, involvering og eiermedvirkning

Representanter fra minoriteten har deltatt aktivt i en referansegruppe som sammen med sentrale kompetansemiljøer og kulturmiljøforvaltningen har kartlagt kulturminner som sammen viser bredden og mangfoldet i jødisk liv og historie i Norge. Basert på disse innspillene, har Riksantikvaren valgt ut enkelte kulturminner for fredning.

Det har i fredningsprosessen blitt holdt egne møter med Det Mosaiske Trossamfund og Byantikvaren i Oslo om fredningssaken for Sofienberg jødiske gravlund.

Redegjørelse for saksgang og innkomne bemerkninger

Melding om oppstart av fredning

Melding om oppstart av fredning ble, i samsvar med kulturminneloven § 22 nr.1 meddelt eieren, kommunen og andre berørte i brev av 1. april 2022. Samtidig ble dette kunngjort i Aftenposten (5. april og 7. april) og digitalt i Avisa Oslo (7.-9. april).

Til oppstartsmeldingen kom det inn to høringsmerknader:

Byantikvaren i Oslo er positiv til fredningen av Sofienberg jødiske gravlund, men anbefaler sterkt en reduksjon av områdefredningens omfang. Etter deres vurdering vil det ikke være hensiktsmessig å legge områdefredning på arealene til minigjenbruksstasjonen mot vest eller hjørnet i parkområdet øst for gravlunden. Det vises til at disse områdene er regulert til friområder. Byantikvaren mener videre at for å sikre virkningen av kulturminnet vil det være tilstrekkelig å legge områdefredning på fortauene, og ikke i vei banen. Avslutningsvis ber de om at Bymiljøetaten mottar kopier av dokumenter i fredningssaken.

Riksantikvaren takker for gode innspill i saken. Riksantikvaren har forståelse for synspunktene Byantikvaren bringer frem og har på bakgrunn av dette justert områdefredningen ved å ta veiene ut av områdefredningen. Vi har likevel valgt å beholde områdefredningen på områdene vest og øst for gravlunden ut fra en vurdering av at tiltak i disse områdene kan få store virkninger for opplevelsen av gravlunden. Gravlunden ligger i et fallende terreng og omgivelsene, især mot vest, blir meget iøynefallende sett fra gravlunden.

Inger Bentzon er positiv til fredningen av gravlunden, og foreslår at det utlyses en konkurranse for kunstnerisk utsmykning i det utvidete området.

Riksantikvaren takker for innspillet. Riksantikvaren er derimot usikker på hva en kunstnerisk utsmykning vil tilføre kulturminnet. Gravlunden er i seg selv et viktig fysisk vitnesbyrd over den tidlige jødiske befolkningen i Norge. Det finnes imidlertid flere minnesmerker og kunstneriske utsmykninger i Oslo og i andre deler av landet som representerer og formidler historier knyttet til den jødiske befolkning.

Endringer i fredningens omfang etter melding om oppstart av fredning

Riksantikvaren har foretatt en justering av omfanget av fredningen av gravlunden, slik at denne følger gjerdet og ikke eiendomsgrensen i nordøst. Veiene Helgesens gate og Rathkes gate er på grunnlag av høringsinnspill tatt ut av områdefredningen. Riksantikvaren ser at avgrensningen av områdefredningen var trukket på en lite hensiktsmessig måte i meldingen om oppstart av fredning. Riksantikvaren har justert grensene for områdefredningen, slik at disse nå faller på mer naturlige steder i terrenget og langs strukturer i området. Selv om områdefredningen i parkområdet har blitt noe utvidet, mener vi denne endringen vil gi et bedre grunnlag for fremtidig forvaltning.

Orientering om videre saksgang etter høring

Etter høringen vil eventuelle høringsuttalelser kommenteres og fredningsvedtaket eventuelt justeres. I henhold til kulturminneloven § 22 nr. 3 skal forslag om fredning legges frem for bystyret i Oslo før vedtak om fredning fattes. Fredningsforslag og eventuelle innkomne uttalelser vil sendes Oslo kommune for politisk behandling. Etter den politiske behandlingen vil Riksantikvaren ferdigstille saken og vedta fredningen.

Opplysning om klageadgang og tinglysning

Riksantikvarens vedtak om fredning kan påklages til Klima- og miljødepartementet, jf. forvaltningsloven § 28. Eventuell klage stiles til Klima- og miljødepartementet, men sendes Riksantikvaren innen tre uker fra fredningsvedtaket er mottatt, jf. forvaltningsloven § 29.

Fredningsvedtaket vil bli tinglyst av Riksantikvaren i samsvar med kulturminneloven § 22 nr. 5

Frist for merknader til fredningsforslaget er 23. august 2022

I samsvar med kulturminneloven § 22 nr. 2 sendes med dette fredningsforslaget på høring til berørte parter, samt at det legges ut til offentlig ettersyn. Høringsperioden er 10 uker, fra 14. juni til 23. august 2022. Kunngjøring av offentlig ettersyn av fredningsforslag er gjort i Dagsavisen og Avisa Oslo, samt i Norsk Lysningsblad. Se egen kunngjøring på Riksantikvarens nettsider.

Eventuelle merknader til fredningsforslaget sendes til: postmottak@ra.no eller til Riksantikvaren, Postboks 1483 Vika, 0116 Oslo.

Vennlig hilsen

Turid Kolstadløkken
avdelingsdirektør

Sigrid Murud
seksjonssjef

Brevet er elektronisk godkjent uten underskrift

Vedlegg:

- Fredningsdokumentasjon
- Dispensasjonsveileder

Kopi til: Fortidsminneforeningen, Dronningens gate 11, 0152 OSLO/ Klima- og miljødepartementet, Postboks 8013 Dep, 0030 OSLO

Mottaker	Kontaktperson	Adresse	Post
Byantikvaren - Oslo		Postboks 2094 Grünerløkka	0505 OSLO
Det Mosaiske Trossamfund		Bergstien 13	0172 OSLO
Jødisk Museum i Oslo		Calmeyersgate 15 B	0183 OSLO
Jødisk museum Trondheim			
Oslo kommune		Rådhuset	0037 OSLO
Oslo kommune - Bymiljøetaten		Postboks 636 Løren	0507 OSLO
Oslo kommune - Eiendoms- og byfornyelsesetaten		Postboks 491 Sentrum	0105 OSLO
Oslo kommune - Renovasjons- og gjenvinningsetaten		Postboks 14 Vollebekk	0516 OSLO
Statsforvalteren i Oslo og Viken		Postboks 325	1502 MOSS
Statsforvalteren i Vestfold og Telemark		Postboks 2076	3103 TØNSBERG